

РЕЗЮМЕТА

НА ТРУДОВЕТЕ НА ДОЦ. Д-Р СТОЯН ВИТЛЯНОВ СТОЯНОВ СЪГЛАСНО ИЗИСКВАНИЯТА НА ЧЛ. 27 (1) ОТ ЗРАСБ ЗА ЗАЕМАНЕ НА АКАДЕМИЧНАТА ДЛЪЖНОСТ „ПРОФЕСОР” (ЗА ПЕРИОДА СЛЕД ДОЦЕНТСКИЯТ КОНКУРС ПРЕЗ 1997 ГОДИНА)

А. МОНОГРАФИИ

- 1. Архиепископията – манастир в Плиска. Академично издателство „Проф. Марин Дринов”. С., 2001, 234 с. (в съавт. с П. Георгиев).**

Монографията е посветена на археологическото проучване на един уникален архитектурен паметник на българската ранносредновековна култура – Голямата базилика в Плиска и разположеният около нея манастир. Заедно с новите наблюдения, в монографията са включени и всички резултати от археологическите проучвания на Руския археологически институт в Константинопол и проучванията в по-ново време, предхождащи настоящето публикуване. Целта на изследването е да се даде една по-широка преценка на културно-историческата значимост на този първостепенен духовно-религиозен и културен паметник на църковното и манастирско строителство по българските земи.

Монографията се състои от три части. Първата част „Архитектура на манастира”(автор П. Георгиев) разглежда последователно планировката и основните сгради и съоръжения на манастира; манастирската църква; архиепископски дворец; монашеска жилищна сграда; манастирската баня, дидаскалейона и скриптория; различни архитектурни елементи, като портици, дворни пространства, водоснабдителни и канализационни съоръжения, оградни стени, некропол и други.

Във втората глава „Материали от разкопките. Производствени съоръжения”(автор Ст. Витлянов), се прави обстоен анализ на открития при археологическите проучвания материал: архитектурни детайли, накитни и култови предмети, пособия за писане, предмети на въоръжението и конското снаряжение, оръдия на труда, кухненски инвентар и други находки, произхождащи от различни сгради и манастирския некропол, които илюстрират ежедневието на манастирските обитатели. Подробно са

разгледани производствените съоръжения свързани с развитието на манастирското гърнчарско производство, винопроизводството, металообработването и други занаятчийски дейности, свързани с грижата за изхранването на членовете на манастирското братство.

Особено внимание е обърнато на най-масовите находки – хилядите фрагменти от битова керамика. След направения химичен и технологичен анализ, битовата керамика от манастира при Голямата базилика най-общо е хронологизирана в рамките на три периода, които съвпадат с неговото съществуване. Първият от тях е вместен в границите до края на IX век, вторият – от края на IX до края на X век, и третия – от края на X до средата на XI век. Наличието на останки от голяма гърнчарска работилница в един от манастирските дворове, дава основание да се предположи, че по-голямата част от откритите в манастира цели и фрагментирани съдове са били дело на майстори монаси.

Специално място в монографията е отделено на една рядко срещана в Плиска група луксозни трапезни съдове (чаши, чинии и блюда с високи столчета), изработени от добре пречистена бяла глина, покрита двустранно с тъмнозелена или жълта глазура. Анализът на тази керамика показва съвсем близки аналогии с тази открита в столицата на византийската империя и нейните провинции. У нас тази луксозна посуда се отнася в границите на X век. Посочено е, че нейното присъствие в Плисковския манастир е напълно оправдано, като се има предвид нарасналите материални възможности на българското духовенство през IX – X век, което се стремяло да подражава на византийското.

Важно място сред асортимента на керамичното производство заема производството на строителна керамика (покривни керемиди и тухли). Върху много от тях и особено върху тези от типа tegulae се срещат врязани различни по форма знаци като свастики, стрелки, пентаграми, розети, ипсилони в различни варианти, рисунки, буквени и други знаци, които бележат сходство със знаковия материал и от други обекти в столиците и техните околности.

В монографията е отделено място и на многобройните фрагменти от различни архитектурни детайли от камък и мрамор, като бази от колони с украса от релефни кръстове или надписи, мраморни капители, кемфери и архиволти, корнизни дялове, фрагментирана мраморна транзена, мраморни плочки от подова настилка и др.

Анализиран е многобройният съпроводителен материал, състоящ се от накитни предмети (бронзови коланни апликации, златни копчета за дреха, бронзов кръстенколпион), писала, закопчалка за книга, изделия от кост (апликация с врязана украса, застязка за чанта, плочки от кост с отвори за апликиране, костени шила, сурова необработена кост и др.), оръдия на труда и предмети на бита, оръжие и конско снаряжение. Подробно са представени резултатите от проучването на манастирския некропол, който се отнася към двата основни периода от живота на манастира.

Монографията завършва с изводова част, резюме на немски и многоброен илюстративен материал и възстановки.

2. Военноадминистративни сгради от двореца във Велики Преслав IX-X век. Академично издателство „Проф. Марин Дринов”. С., 2004, 166 стр.

Монографията е посветена на резултатите от дългогодишните археологическите проучвания на Преславския дворецов център и по-точно на две внушителни по своите размери постройки в неговата южна половина.

Получените резултати за архитектурния облик на откритите сгради и характера на намерения при разкопаването им многоброен археологически материал, са разпределени в две основни части.

Първата част обхваща резултатите от археологическото проучване на сградите, тяхното местоположение, стратиграфия, хронология и предназначение. В резултат на продължилите четиринадесет археологически сезона археологически проучвания е открит и проучен архитектурен комплекс от сгради с верижен и сложен план, които със своето месторазположение във Вътрешния град на столичния център, се явяват свързващо звено от градоустройствената структура на Преславския дворецов център. Днес, те заедно с останалите сгради в тази част на града с право се отнасят към двореца на преславските владетели.

Откритите сгради са две едновременно съществуващи и самостоятелно функциониращи постройки, разположени покрай южната крепостна стена. Сградите са разделени една от друга с широк пет метров проход, служещ за свободно маневриране на защитниците на града.

В архитектурно отношение източната сграда принадлежи към най-обикновения и широко разпространен в преславската архитектура верижен план на граждански и

манастирски постройки. Плановата структура и организацията на помещенията са подчинени на една обща идея, изградена на принципа на разполагане на жилищното пространство в една ос, перпендикулярна на оста на влизане. Строителното и конструктивно изграждане на сградата не се отличава от това на много други постройки от Велики Преслав с подобно предназначение.

Сградата включва в плановата си схема единадесет правоъгълни помещения с почти еднаква конструкция и размери (5.00 X 4.50 м.). Влизането в тях е ставало посредством входове, разположени по северната страна на помещенията. Строителното ниво на цялата сграда е еднакво с това на крепостната стена, което свидетелства, че тя е била изградена наскоро след нея с която е съобразена както по разположение, така и функционално. Разкритите подови нива на помещенията са еднакви с тези на терена пред сградата, което не е наложило изграждането на стъпала пред или вътре в самите помещения. Помещенията са без подови настилки, изградени от трамбована глина. Липсата на отоплителни съоръжения и подова настилка, както и дълбоко вкопаните до твърд терен основи, подсказват, че разкритите помещения представляват приземна част на съществуващата някога на това място голяма двуетажна сграда. Най-вероятно долния етаж е служел за складови и сервизни помещения, а горния – за живеене.

Вторият етаж по северното си лице е бил оформен с издаващи се извън основите веранда, стъпващи на колони, която прекъсвала до прохода между двете сгради. За това загатват откритите пред някои от помещенията каменни бази. Изкачването на втория етаж най-вероятно е ставало по вътрешни стълби, разположени в някои от приземните помещения или посредством директна външна стълба направо от двора, по която се излизало на широк, дълбоко отворен към нея чардак. От него се влизало в жилищните помещения, за чийто луксозен интериор можем да съдим донякъде по откритите в насипите част от каменни облицовки на стените, късове от тухли, фрагменти от разноцветни гладки и фасетирани прозорочни стъкла. Тези и други данни, както и открития в помещенията многоброен и разнообразен по характер и предназначение археологически материал, свидетелства, че етажът над приземието е задоволявал жилищните нужди на част от богатите столични граждани.

За функционалната характеристика на помещенията особено важно значение има концепцията за тяхната организация и подреждане и не на последно място възможността, която те предоставят в комуникационно отношение. Най-вероятно

сградата е имала характер на praetorium, предназначен за командващия гвардейската част на преславския столичен гарнизон. Подреждането на отделните помещения в много отношения напомнят едно добре познато планово решение, използвано на-вече при манастирското строителство, при което вътрешните и външните им стени образуват т.н. сурова права линия, прорязана единствено от прозоречните и входните отвори.

Втората сграда е разположена западно от първата и има същата ориентация – изток-запад. Вътрешността на сграда е разделена на десет нееднакви по размер помещения. В архитектурно отношение тя се отличава с по-сложната си планова композиция. Десетте помещения от които тя се състои, са разположени в две успоредни редици, които придават на сградата сложна планировка. По начин на градеж тази сграда е както източната. По време на разкопките не бяха засвидетелствани входове към помещенията. Вероятно такива са съществували само на северните помещения. Такива безсъмнение е имало и отвътре между отделните помещения, които са осигурявали преминаването от едно помещение в друго. Качването на втория етаж вероятно е ставало по дървена стълба, която отвеждала до обширна зала, стъпваща върху основите и разпределителните зидове на долния етаж. Приземният етаж е бил използван като складови и сервизни помещения. Откритите в помещенията, и в насипите над тях, както и в дворното пространство пред тях археологически материали като придружаващи официалната и личната кореспонденция оловни печати моливдовули на византийски и български владетели, лични бронзови печати, писала, обковки и закопчалки за книги, дават основание да говорим за представителния характер на тази разрушена почти до основи сграда. За това свидетелстват и отделните архитектурни елементи от украсата и конструкцията на сградата, като подпокривни корнизи, капители и други, голяма част от които по късно били унищожени в изкопаните през епохата на османското владичество на това място варници.

Покривите и на двете сгради са били покрити с керемиди от двата познати типа – плоски (tegulae) извити (imbrices). Върху много от тях, върху още влажната и неизпечена глина са връзани или изписани с пръсти и остриета, които са често срещани сред старобългарския керамичен материал.

На север от двете сгради е бил оформен просторен незастроен двор, който се явява неделима част от архитектурния ансамбъл в тази част на града, обграден от западния

крепостен зид на вътрешния град, от север от т.н. трета крепостна стена; от изток от ограден зид с посока север-юг, разположен непосредствено до източния зид на първото помещение от източната сграда. Тази голяма дворна площ незаета от други постройки, осигурявала свободен достъп не само до двете сгради, но и до разположената в източната част на този двор малка кръстополна църква. Безсъмнение дворното пространство е имало характер на голям градски площад, чиято представителност се определяла не само от монументалността на двете сгради и засвидетелстваният отчасти пред тях каменен плочник, но и от спомената църковна сграда, отворена с главния си вход основно към дворното пространство и жилищините сгради, от красиво оформения каменен басейн пред входа на южната крепостна порта, както вероятно и от други, недостигнали до нас постройки.

Изграждането и функционирането на този голям архитектурен ансамбъл в тази част на Вътрешния град на Велики Преслав през IX-X век, е било продиктувано от предварително изработения и осъществен общ градоустройствен план на столичния град. По своето месторазположение, той е неделима част от дворцовия живот в градския център. Връзката на този архитектурен комплекс с дворците и особеното място което заемал в градската структура, се определя главно от неговата монументалност, от богатата вътрешна и външна украса, от многобройните и твърде интересни находки, повечето от които с луксозен характер.

Втората част на монографията е посветена на археологическия материал, който е групиран в следните подзаглавия: керамика; накитни елементи на облеклото; култови предмети; инструменти за писане и пособия за книги; предмети на въоръжението и военния бит; предмети на бита; монети и моливдовули и накрай каталог на находките и каталог на погребенията. Направен е подробен анализ на всички видове находки, като е привлечен многоброен сравнителен материал.

Монографията е придружена от планове и реконструкция на сградите, фото и графична документация, заключителна част и резюме на немски език.

3. Стопанският живот в Плиска и Велики Преслав през Средновековието (Археологически аспекти). Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”. Шумен, 2012, 184 стр.

Монографията се състои от предговор, шест части, заключение и резюме на английски език.

В първата част озаглавена „Предпоставки за развитието на стопанския живот в Долнодунавските земи през VI-VII век” е проследено зараждането и развитието на стапанско-производствените отношения, след масовото преселване на славяни и прабългари на юг от Дунав. С тяхното заселване в земите на Византия, в балканските територии започва нов живот. Славянските племена не само усвоили запустелите византийски земи, но разработили и нови, заселили много от пустеещите градове. В резултат на това значително се увеличило равнището на производството, разраснал се и икономическият живот. Значителни промени настъпват и в резултат на заселването на прабългарите, които пристигат в Европа с едно напълно подвижно скотовъдно стопанство. В новите си земи те преминават към друга стопанска организация, при която цялото население чергарува от пролет до есен, а през зимата се завръща в постоянните си зимовища.

Производственият опит на славяни и прабългари в областта на занаятчийските производства е резултат на вътрешно закономерния процес на изграждащите се производителни сили, върху които се извършвало обществено-икономическото им развитие. Двата етноса донесли в новата си родина различни стопански традиции, влезли в досег с местното население, което било с по-голям производствен опит, който сравнително бързо усъвършавали.

В монографията е отделено място на въпроса за контактите между новодошлото през VII в. славянско и прабългарско население със завареното. Славяните и прабългарите дошли със своята традиционна обществено-икономическа структура и празнично-обредна система, при което утвърдили съответно нови форми на обществен живот, отличаващи се от ранновизантийските. Всъщност Балканите, се превърнали в място за срещи на различни културни модели и традиции вследствие на прекия и постоянен контакт с византийската култура. Осъществил се т.н. процес на акултурация на славянските и прабългарски племена, процес, който съвпаднал с глобалните културно-исторически промени в Източната римска империя. Отиващата си антична традиция, вече не била способна да удържи славяните и прабългарите в сферата на своето културно и икономическо влияние. Това довело до образуването в

североизточната периферия на византийския запад отначало на славянски племенни княжества, а след това на българската държава.

Втората част е посветена на археологическите данни свързани с икономическия облик на Плиска и Велики Преслав през VII – X век. Подробно са представени различните прояви на занаятчийските производства в двете столици. Добре организираното производство в центровете на българската държава Плиска и Велики Преслав, позволило още в края на IX век и особено през златния X век, българската държава да достигне в много отношения блестящото великолепие на Византия и да застане между най-издигнатите в културно и икономическо отношение страни на тогавашна Европа.

Третата част проследява занаятите в качеството им на икономическа основа, способстваща развитието на стопанския живот в двата столични центъра на българската държава през VII-X век. Разгледани са причините, които довели до растежа на производителните сили, благодарение на които България се превърнала не само във важен политически и военен фактор на Балканите, но и в икономически силна държава.

В четвъртата част се разглеждат проблемите на стопанския облик на столичните манастири в Плиска и Велики Преслав през IX-X век. Проследен е пътя на тяхното възникване, и превръщането им не само в средища на духовен живот, но и в центрове на разностранна стопанска дейност.

Петата част е посветена на характера на крайградските столични имения в Плиска и Велики Преслав през IX-X век. Авторът достига до извода, че това са преди всичко частни или семейни производствени единици със земеделско-занаятчийски характер. Тяхната специфика е свързана не само с политическото, военното и духовно съграждане на българските престолнини, но с превръщането им в центрове на редица специализирани стопански дейности.

В шестата част се проследява урбанистичното развитие на столиците в контекста на техния стопански живот. Изказани са съображения за пространствения модел на Плиска и Велики Преслав, които налагат извода, че тяхното изграждане и функциониране е било продиктувано от предварително изработен градоустройствен план, в който пространствената локализация на крепости, дворци, култови и жилищни

постройки е била част от концептуалния модел на ранносредновековния български град.

В. СТУДИИ, СТАТИИ И НАУЧНИ СЪОБЩЕНИЯ

1. Колективна находка от оръдия на труда и предмети на бита от с. Марково Варненско. - Във: Трудове на катедрите по История и Богословие. Шуменски университет *Епископ Константин Преславски*. Т. 2. Шумен, 1998, 40-47.

В статията се обнародва случайно открита колективна находка в землището на с. Марково, Варненско. Находката, включва огнищна верига, желязна лампа, игли от дарак, мотики, лемеж, длета, сърпове, косери, кирко-брадва, свредел, длета и рукан. В изложението е направен подробен анализ на функционалните характеристики и конструктивни особености на откритите оръдия на труда и предмети на бита. Посочени са многобройни близки и далечни паралели за тяхното предназначение и териториално разпространение.

В заключение, авторът стига до извода, че за нейното точно датиране от особено важно значение са близките аналогии на по-голяма част от включените в нейния състав предмети с подобни находки от редица късноантични обекти у нас. От значение за датировката е включения в нейния състав на желязната кована лампа, която принадлежи към типа на антични и късноантични селища подвижните висящи лампи с т.н. открит резервоар. От значение е и лемежната форма, която със своите конструктивни и функционални особености, определено насочва датировката на находка към епохата на късната античност. В подкрепа на тази дата от значение са и откритите заедно с находката многобройни фрагменти от керамични съдове, най-вече амфори, фрагменти от долиуми, както и значително количество разнообразен подемен материал от намиращото се наблизо късноантично селище. Направеният типологичен и хронологичен анализ, както и преведените аналогии датират на находката в широките хронологическите граници на V-VI век.

2. Бронзова фигура на единорог от Велики Преслав. – Във: Минало, 1998, № 3, 20-25.

Статията е посветена на една твърде интересна находка – бронзова фигура на еднорог. Открита е по време на археологически разкопки на една от големите представителни сгради край Южната крепостна стена на Вътрешния град на Велики Преслав. Находката от Велики Преслав е единствената засега у нас триизмерна фигура на това рядко срещано митично животно.

Фигурата е изработена чрез отливане. Допълнително с помощта на резец гравьорът е дооформил стройното и мускулесто тяло на животното с тяло и глава на кон, с високо изправена глава, къса извита опашка и дълги тънки крайници. Между високо изправените уши на челото добре личи отчупеният дълъг рог. По лицевата страна на еднорога има следи от позлата, която сега е повредена от силното окисляване на бронза. Нейното предназначение е било за апликиране към дърво, метал или друг твърд материал. Възможно е тя да е била част от фриз или да е участвала в украсата като самостоятелен декоративен елемент. Като графична рисунка еднорогът е засвидетелстван върху три ранносредновековни български паметника от Плиска, където е представен с тяло на лъв и глава наподобяваща на кон. И в трите фигури, еднорозите са представени в момент на скок. Образът на това митично животно е засвидетелстван и сред изобразителния материал от Велики Преслав.

В семантично отношение той е символ на злото, а в някои случаи на всички нравствени добродетели. Под влиянието на някои християнски съчинения, еднорогът започва да се възприема като символ на чистотата и да символизира образа на Христос или да се свързва с имената на дева Мария и Богородица. Като такъв този образ се установява трайно в изкуството и религиозните вярвания на много древни народи и в различни негови варианти достига до културата на Първото българско царство. Анализът на находката и приведените аналогии, както и археологическата среда в която тя е открита, отнасят бронзовата фигура от Велики Преслав към края на X век.

4. Новооткрита култова находка от Велики Преслав. – Във: Трудове на катедрите по История и Богословие. Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”. Т. 3. Шумен, 1999, 47 – 49.

Статията разглежда една рядко срещана находка – оловна култова цедка (гръц. $\eta\theta\mu\omicron\varsigma$; латин. – *colatorium, colum*), открита при археологическото проучване на двете

представителни сгради, разположени в южния сектор на Вътрешния град на Велики Преслав.

Находката е достигнала до нас изцяло запазена. Представява плитък сферичен оловен съд, с широк плосък устен ръб и решетъчна стена, състояща се от последователни редове от концентрични кръгове. Изработена е посредством отливане от цял оловен лист и дообработена чрез подрязване.

За точната интерпретация и функционалното предназначение на тези находки от значение са някои отделни техни елементи, изобразяващи християнска символика, като оформените върху повърхността им кръстове, които по-скоро ги отнасят към църковната утвар, отколкото към битовите кухненски принадлежности. За тази специфична култова употреба на цедките съвсем сигурно свидетелства тяхното присъствие в големи колективни находки с църковна утвар.

Литургическите цедки традиционно били предназначени за църковни ритуали, свързани с култовото прецеждане на виното. Този обичай е много древен, познат още на гърци и римляни и евреи. Първите писменни сведения за тяхното ритуално използване датират от средата или края на V в. Широко разпространени са във Византия, откъдето вероятно проникват и в средновековна България.

Откриването на оловната цедка от Велики Преслав, сред руините на двете представителни сгради не е случайно. Там съвсем наблизо, се намира малка кръстополна църква. Не е изключено цедката, открита в една от кулите на южната крепостна порта и тази, която е предмет на нашето изследване, да са принадлежали на църковната утвар на този столичен храм. Най-вероятно тези ценни култови предмети да са били съзнателно изнесени от църковната сграда при едно от поредните византийски нападения над столицата през X век, към което време отнасяме и нашата находка.

5. Митологични аспекти на една „звънтяща украса” от Велики Преслав. –

Във: Камбаната: бит, обред, мит. Годишник на Етнографския музей

Пловдив. Пловдив, 1999, № 4, 18 – 22.

Статията е посветена на митологичните аспекти на една любопитна и единствена засега находка у нас – позлатен сребърен медальон, открит при археологическото проучване на дворцовия център на Велики Преслав. Находката принадлежи групата на

камбанни по предназначение и оформление предмети, известни в научната литература като „шумящи” или „звънящи” украси.

Обединявайки всички миторелигиозни значения на декоративния мотив състоящ се антропоидно изображение напомним стилизирана лъвска глава, обградена от растителен палметен орнамент, авторът стига до извода, че той има апотропеичен магически характер. В качеството си на апотропей, медальонът е способствал за оцеляването и победата на неговия притежател, конника-воин, над врага. Тази втора негова магическа функция, го превръща в свещен предмет, който притежава сила и мощ и помага в най-важните жизнени функции при оцеляването на човека.

**6. Ein Herrenhof des 10. – 11. Jahrhunderts in der Äußeren Stadat von Pliska.-
In.:Zwischen Byzanz und Abendland. Pliska, der östliche Balkanraum und
Europa im Spiegel der Frühmittelalterarchäologie. Johann Wolfgang Goethe-
Universität Frankfurt am Main. 1999, 63-66.**

Статията е посветена на локализирането на един интересен паметник на старобългарската архитектура от X-XI век, открит чрез аерофоторазузнаването в Северозападната част на Външния град на Плиска. По-късно обекта е документиран и чрез методите на геофизиката от българо-немска археологическа експедиция.

В резултат на проведените изследвания се оказва, че новооткритият комплекс е разположен върху невисока тераса между две суходолия, известни на местното население като Асар и Дениз дере. Неговата планировка е позната от редица старобългарски архитектурни паметници. Използвана е схемата на два превогълника вписани един в друг. Още при първите проучвания се попадна на верижни постройки, чийто градеж е подобен на градежите на други постройки от това време, разположени на различни места във Външния град на Плиска. Проучена е и част от дворното пространство пред откритите сгради, където е засвидетелствана лека постройка с домакинско-складови функции.

Преки архелогически свидетелства за характера и предназначението на откритите помещения в комплекса са намерените в тях находки (железни обръчи от ведра, елементи от конска амуниция, земеделски оръдия на труда, тежести за въдици, блюдо от везна, огрибки, железни ножчета, занаятчийски инструменти, оловен амулет, кръстове и др.), които свидетелстват за неговия стопанско-занаятчийски облик.

Авторът достига до извода, че разрушаването на комплекса е било съпроводено с големи пожари, оставили трайни следи по пода на някои от сградите. Пълното преустановяване на живота в ансамбъла е станало през 30-те и 40-те години на XI век и с основание се свързва с печенежките нашествия в Североизточните български земи.

7. Дървото на живота върху бронзов съд от Велики Преслав. - Археология, 2000, № 3 - 4, 57-62.

В статията е обнародван фрагмент от бронзов съд, представляващ кана с невисоко тяло, без дръжки, с късо тясно гърло и тумбеста приземиста долна част, със следи от посребряване. Върху лицевата част на съда в релеф са представени две сцени, изобразяващи митологичния сюжет „дървото на живота“.

Представени два пауна с разкошно оперение и трилистници на главите, застанали един срещу друг от двете страни на евхаристичен съд. Сцената е рамкирана от релефен бордюр с врязана украса. Извън релефната рамка, в пространството под нея, са гравирани два орлиноглави грифона, застанали един срещу друг, които поддържат главата на Медуза.

Основният иконографски тип на този митологичен образ представя най-общо световното дърво, в което персонажите иконографски са представени симетрично от двете му страни. Композициите, показващи един централен и два симетрични мотива, са твърде популярни в древното изобразително изкуство..

Правейки подробен анализ на този древен мотив, авторът стига до извода, че неговото разпространение в българските земи трябва да се изведе от византийския културен кръг, където го срещаме не само върху метал, но и върху керамика и текстил. Възможно този мотив да е бил донесен по нашите земи от азиатската прародина на българите, на които бил добре познат, или пък от аварите по време на техните моногобройни набези към Цариград в началото на VII век. По различни пътища свещения мотив трайно и задълго се настанява и в българската култура. Понататъшното развитие на този универсален образ е свързано с налагането на християнството, когато първообразът на световното дърво започва постепенно да губи своята първоначална семантична натовареност и да се осмисля съгласно каноните на новата религия. През IX-X в. този образ се превръща в християнски символ, останал задълго да битува както в каноничното изкуство, така и в народното творчество.

8. Археологически данни за икономическия облик на Плиска. – Във: Плиска-Преслав. Т. 8. Шумен, 2000, 87-93.

В статията е разгледан въпроса за икономическия облик на Плиска по данни на археологическите изследвания.

В изложението са посочени предпоставките, които довеждат до икономическото развитие на столицата. Посочено е, че поради своята многолюдност, като съсредоточие на политическия и държавен живот на новоизградената държава, градът се оказал най-подходящото място за развитието на стопанско-производствена дейност. Като друга предпоставка се посочва обстоятелството, че в качеството си на столичен град Плиска се превръща в главен църковно-религиозен център на страната. Това довежда до строителството на редица църковни и манастирски сгради за които били необходими различни строителни специалисти. Нуждите на новата вяра довели до появата на редица ювелирни техники. Важно условие за стопанското развитие на Плиска е нейното израстване като най-големия културен и книжовен център на държавата. Разгледани са и редица други предпоставки за икономическото развитие на града, като развитието на земеделието и занаятите.

Авторът стига до извода, че от особено важно значение за икономическия просперитет на столичния център имала стопанската политика на централната държавна власт, която се стремяла всячески да подпомага социално-икономическото развитие на столицата Плиска.

9. Новооткрит стопански комплекс в Плиска. – Известия на Националния исторически музей. Т. XI. С., 2000, 283-291.

В статията е направено предварително съобщение за характера и предназначението на открития голям архитектурен комплекс, разположен в Северозападната част на Външния град на Плиска.

В плана на Плиска с откритите паметници той фигурира под № 41. Обектът е открит чрез методите на аерофоторазузнаването и теренното обхождане на местността. Посочено е, че според аероизследването, в строителството на архитектурния комплекс е била използвана схемата на два правоъгълника вписани един в друг – планова композиция, добре позната в старобългарската архитектура. Отделено е внимание на

откритите пострройки с верижен план и откритите в тях археологически материали, като керамични съдове от IX-X век и скотовъден инвентар, които определят комплекса като занаятчийско производствен. Авторът свързва разрушаването на комплекса със събитията от 971 г., когато Източна България попада под византийска власт.

10. За символиката на една кръстовидна композиция върху керамичен съд от Велики Преслав. – Минало, 2001, № 1, 16-21.

Предмет на изследването е една твърде интересна релефна композиция разположена върху вътрешната страна на фрагмент от дъното на глинен съд. Находката е открита при проучването на една от големите представителни сгради в дворцовия център на Велики Преслав. Съдът принадлежи към продукцията на вносната византийска белоглинена керамика.

Изображението върху съда представлява релефна кръстовидна композиция, състояща се от четири едноглави орела, разположени в междурамията на профилиран равнораменен кръст, оброчен от релефен кръг. Разгледана е семантичната натовареност на отделните елементи в композицията. На тази база авторът стига до извода, че този тип четирисъставни кръстообразни композиции, в техните различни варианти ни отвежда в един далечен митокултурен кръг. Неговите архаични традиции, преосмислени през християнската митологическа система чрез посредничеството на византийския културен кръг, са намерили място и в старобългарския изобразителен репертоар от IX-X век.

11. Новооткрити царски сгради от IX-X век във Велики Преслав. – Във: Преславска книжовна школа. Т. 5. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. С., 2001, 87 - 94.

Предмет на изследването са две новооткрити граждански пострройки, разположени успоредно на Вътрешната крепостна стена на Велики Преслав.

В архитектурно отношение планът на източната сграда принадлежи към широко разпространения в преславската архитектура верижен план. Сградата включва в своята планова схема единадесет правоъгълни помещения с почти еднаква форма. Втората сграда се отличава с по-сложната си планова композиция и се отнася към сградите с

помещения включени в правоъгълник. Общо десетте помещения, разположени в две редици, придават на сградата сложна планировка.

Намерените в сградите разнообразни материали като оловни печати, писала, обкови на книги, ювелирни изделия, луксозни бронзови и керамични съдове, прибори за хранене, коланни апликации и др., дават основание да се говори за техния представителен характер. Двете сгради, заедно с другите богато строени и красиво оформени дворци и църкви, допълват картината за великолепието на момументалната столична архитектура на Велики Преслав през IX-X век.

12. Новооткрита златна апликация с клетъчен емайл от Велики Преслав. –

Във: Епископ-Константинови четения. Т. 4 - 5. Шумен, 2001, 137-144.

Изследването е посветено на едно твърде интересно произведение на ювелирното изкуство - златна апликация с едностранна украса от разноцветен клетъчен емайл.

Представеният орнамент, може да се оприличи най-общо на сложен палметен повлек, който води началото си от сасанидската художествена традиция. Върху апликацията от Велики Преслав, той е изобразен на еднотонен фон, рамкиран от нисък бордюр, обхващащ цялото изобразително поле на апликацията.

В статията е направен стилистичен, технологичен и функционален анализ на апликацията. На тази основа авторът стига до извода през IX-X в. старобългарската ювелирна техника разполагала с отлично подготвени майстори-златари, които създавали неповторими образци на българското приложно изкуство.

13. Медальони-пандантиви от Велики Преслав. – Във: Трудове на катедрите по История и богословие. Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”. Т. 4. Шумен, 2001, 44-49.

В статията се разглежда една неголяма група паметници от наградни медальони пандантиви от IX-X в. открити при проучване на Дворцовия център във Велики Преслав. Влезли в научната литература с различни наименования, те и днес продължават да привличат вниманието на изследвачите. Подчертаният интерес към тях е предиизвикан освен от тяхното култово-магическото предназначение, така и от обстоятелството, че са рядко срещани находки.

Авторът стига до извода, че в култово отношение те определено се свързват с религиозната култура на езическите народи, които след приемането на християнството, преосмислени и съобразени вече с изискванията на новата религия, намират извънредно широк ареал на разпространение и сред новопокръстеното българско население.

**14. За винопроизводството в манастира до Голямата базилика в Плиска. –
Във: Виното в етнокултурата и литературата. Университетско издателство
„Епископ Константин Преславски”. Шумен, 2001, 57-62.**

Статията е посветена на мястото, което заемало винопроизводството в стопанския живот на плисковския манастир през IX-X век.

Подробно са разгледани останките от производствените съоръжения свързани с технологията на това производство. Проследена е винарската традиция и в други столични и извън столични манастирски центрове. Приведени са многобройни, наши и чужди аналогии, които свидетелстват за превръщането на винопроизводството във важен отрасъл от манастирското стопанство.

**15. За производствения характер на българските средновековни манастири. –
Във: Средновековна християнска Европа: Изток и Запад. С., 2002, 713-719.**

В изследването се проследява разнообразното и сложно структурно многообразие на манастирите, с присъщия на тях специфичен манастирски начин на живот. От една - подчертано изразения начин на богослужебен духовен живот и от друга – жизненонеобходимия и упражняван във всички манастири физически труд.

Привеждайки редица аналогии, авторът стига до извода, че в манастирите се зараждат и осъществяват две важни основни и специфични за тези институции начала, които са в постоянна взаимовръзка: монашеското начало, което е строго религиозно и просветителско, и стопанско-производствения начин на живот. И двете начала в своето многообразие от форми и съдържание, създават т.н. манастирска култура, която представлява широко поле за взаимодействия.

**16. Терминологията на зидарските инструменти в старобългарския език. –
Във: Преславска книжовна школа. Т. 6. Академично издателство „Проф.
Марин Дринов”. С., 2002, 233-249 (в съавт. с Н. Николов).**

Въпросът за старобългарската занаятчийска терминология не е задоволително изследван. В статията е направен опит да ексцерпира съдържащата се в старобългарските писменни паметници информация, като с това се допълнят сведенията от археологическите проучвания.

В ходът на изследването авторите се опират на старобългарския ръкописен изворов материал, на съдържащата се информация в старобългарските речници и на данни от археологическите изследвания.

В заключение се стига до извода за голямото богатство и разнообразие на зидарската терминология на видовете инструменти, засвидетелствани в редица книжовни паметници, включително в руски преписи на старобългарски ръкописи. Подчертано е, че при оформяне на лексикалния пласт от термини за занаятчийския инструментариум в старобългарските паметници са фиксирани твърде малко заемки от гръцки, готски, немски или балканоромански (латински).

**17. Новооткрити предмети на въоръжението от село Марково, област Варна. –
Във: Оръжие и снаряжение през късната античност и средновековието IV -
XV в. (Acta Musei Varnaensis, I). Варна, 2002, 137-140.**

В изследването са обнародвани случайно открити предмети на въоръжението от с. Марково, Варненска област. Находката включва предпазител на сабя и накрайник на ножница на сабя, връх от копие и две стремена.

Направеният стилев анализ и приведените аналогии дават основание на автора да отнесе откритите предмети в хронологическите граници средата на X – края на XI век и да ги свърже с намиращата се в близост крепост, известна сред местното население с името „Хисарлъка”.

**18. Кухненска и трапезна керамика от владетелския дворец във Велики
Преслав. – Във: Епископ-Константинови четения. Т. 6 – 7. Шумен, 2002, 45-
55.**

В статията е обнародван керамичния материал постъпил при проучването на двете представителни сгради, разположени непосредствено покрай вътрешното лице на Южната крепостна стена на Вътрешния град.

След направената класификация и типологичен анализ авторът стига до заключение, че постъпилият материал е представен от образци от всички познати старобългарски типове съдове, битували в града пред периода на неговото няколко вековно съществуване. Това са преди всичко фрагменти от неглазирани съдове, сграфито керамика, както и фрагменти от вносна луксозна белоглиненна керамика. Откритият керамичен материал, заедно с другите намерени луксозни ювелирни изделия, свидетелства за високите достижения и за величието на Симеоновата столица през IX-X век.

19. Колективна находка от земеделски сечива, скотовъден инвентар и оръжие от Плиска. – Известия на историческия музей Шумен. Т. 10. Шумен, 2002, 92-104.

В изследването е представена информация за една твърде интересна по своя състав колективна находка от земеделски сечива, скотовъден инвентар и оръжие от Плиска. Находката, намерена укрита в специално изкопана за целта яма в непосредствена близост до южния зид на северното крило на сградата,. Находката включва включва три лемежа, две чересла, три мотики, една копраля, сърп, конска букая, копитно ножче и връх на копие.

На базата на извършената класификация и типологичен анализ са направени изводи относно нейната датировка, която най-общо се отнася във втората половина на X – началото на XI век. Авторът стига до изводи, че със своя разнороден състав, находката поставя важни въпроси, чието правилно осмисляне ще хвърли нова светлина върху стопанската история и ранносредновековната земеделска техника в българските земи.

20. Новооткрит старобългарски оловен печат със знаци от Велики Преслав. – Във: Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий” Велико Търново, 2003, 167-171.

Изследването е посветено на един новооткрит оловен печат от Велики Преслав, от типа „със знаци“, които са изключително рядко срещани сред археологическите находки.

Печатът е изработен чрез отливане на оловно ядро с почти правилна кръгла форма с диам. 2.1 см. Върху двете му лицеви страни двустранно са отпечатани чрез врязване знаци. Върху едната от страните е врязан християнският символ –равнораменен кръст. Върху изобразителното поле на другата страна е врязана кръстовидна композиция, представляваща равнораменен кръст, в междурамията на който са вместени четири по-малки кръста.

След направения стилев анализ на изображенията, авторът стига до извода, че зад тях вероятно се крие някаква висша институция или длъжностно лице, свързано с царския двор. Върху изображението на кръста може да се открием образа на новия бог Христос, олицетворяващ държавната власт. Не е изключена и възможността изображенията да са знаци за собственост и притежание или някаква предпазна формула. Най-ранната възможна дата на изработване на печата авторът отнася след приемането на християнството, а най-вероятната след преместването на столицата във Велики Преслав, т.е. след 893 г.

21. Към въпроса за старобългарските метрологични термини. – Във: Епископ-Константинови четения. Т. 8. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. Шумен, 2003, 356-372 (в съавт. с Н. Николов).

В статията е направен опит да се ексцерпира наличната в старобългарските писменни паметници информация за метрологичната терминология. Наред с българските епиграфски паметници и отделни старобългарски кирилски надписи, особено ценни в това отношение са преводните съчинения, които се включват в държавно-правната система на средновековната българска държава.

След направеният анализ авторите стигат до извода, че старобългарските писменни паметници (ръкописи и епиграфски паметници) и късните техни преписи дават интересна и богата информация за характера и видовото разнообразие на метричните единици според утилитарната сфера на употреба. Ексцерпираният материал налага извода, че в средновековна България е познат и употребяван богат арсенал от метрологични термини. Големият брой метрологични единици, фиксирани в

старобългарските писменни паметници, както и данните от археологическите теренни проучвания категорично очертават високото ниво на средновековната метрологична култура на българите.

22. Неутилитарни функции на занаятчийския инструментариум според старобългарските писменни паметници. – Във: Научни трудове. Педагогически колеж Добрич. Т. III.С. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”. Шумен, 2003, 205-212 (в съавт. с Н. Николов).

В статията се прави опит да се отграничи строго професионалното предназначение на отделните инструменти от тяхното неутилитарно предназначение. Става въпрос за фиксираната по старобългарските писменни паметници употреба на занаятчийски инструменти, приспособления и продукция, като уреди за измъчване на осъдени или оръжия (брадви, коси, ножове и др.).

Изследването се основава на информация съдържаща се в старобългарски книжовни паметници, описващи мъченията, на които са подложени раннохристиянските светци мъченици – преди всичко това са минеите, включващи жития на светци (напр. Супрасълския сборник, старобългарски Мартенски миней от X век и други паметници).

След направеният анализ авторите стигат до извода, че в средновековните български писменни паметници отчеливо са фиксирани, както прилагането на различните видове наказания, така и част от уредите за осъществяването им. Една част от тези уреди са специално изработени за наказателната дейност, а друга част, напр. каквито са занаятчийския инструментариум, приспособленията, продукцията и др. са използвани с неутилитарна функция.

23. Новооткрити накитни предмети и елементи на облеклото от Велики Преслав. – Във: Преславска книжовна школа. Т. 7. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”. С., 2004, 426-437.

Предмет на разглеждане в статията са новооткрити накитни предмети и елементи на облеклото, постъпили от разкопките на двете големи сгради, в южната част на дворцовия център на преславските владетели. Към тази голяма група принадлежат

токи и ремъчни крайници, апликации за дреха, копчета, обици, пръстени, пафти, медальони и гривни.

След направеният стилев анализ и приведените аналогии, авторът стига до извода, че откритите накитни предмети в двете представителни сгради, със своите разнообразни форми и колорит несъмнено са допълвали художествения ефект на празничната премяна на българина. Твърде разнообразни по материал, техника на изработване, форми, орнаментика и предназначение, повечето накитни предмети съчетавали в себе си неповторимостта и спецификата на старобългарските художествени занаяти през IX-X век.

24. Новооткрити инструменти за писане и пособия за книги от Велики Преслав. – Във: Трудове на катедрите по История и Богословие /Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”/. Т. 5. Академично издателство „Проф. Марин Дринов”. С., 2004, 176-181.

Предмет на изследване в статията е една неголяма група от инструменти за писане и пособия за книги, постъпили в музейния фонд на Велики Преслав.

Находките от тази група са представени от осем метални писала, бронзово перо за писане върху пергамент, фрагмент от обков на книга, два клина и единадесет токи за закопчаване на книги, пособия за разчертаване на пергамент и дъговиден метален нож за неговото разкрояване.

След направеният стилев анализ и приведените аналогии за тези находки авторът стига до заключение, че книжовниците от Велики Преслав безсъмнение са разполагали и с други пособия, свързани с упражняването на книжовната дейност, и с инструментариум за писане, които за съжаление не са достигнали до нас. Посочва се, че редица ценни книги, като например престолни евангелия и книги на знатните поръчители, съхранявани в дворците и църквите на Плиска и Велики Преслав, по нищо не са отстъпвали по красота и изящество на калиграфски изписаните текстове и художествено изработени подвързии на цариградските книги. Станали жертва на времето, днес за тяхната красота напомнят само отчасти достигналите до нас инструменти и съставки, вложени в тяхното декоративно оформление.

25. Медальони с форма на мъжки лица от околностите на Плиска. – Във: Плиска-Преслав. Т. 10. Издателство „Зограф”. Варна, 2004, 283-287.

Статията е посветена на една група медальони с форма на мъжки лица, открити при различни обстоятелства и на различни места в околностите на Плиска.

Лицевите страни на медальоните следват очертанията на изобразените в плитък релеф мъжки образи. Изображенията, макар твърде обобщени и схематични, са доста изразителни. Върху овалния релеф на лицата добре личат изкусно моделирани очи, прави носове, добре очертани устни и ясно изразени шапки. Долните части на лицата са заострени. Някои от тях са представени с бради. Обратните страни на медальоните са със същите очертания на профилната линия.

След направеният стилев анализ, авторът стига до извода, че представените образи съдържат култово-магическа символика и най-вероятно са изпълнявали ролята на апотропеи. Твърде различни по своето функционално предназначение и иконография – едни, свързани със света на сакралното, други – с профанния свят, тези находки разкриват още една страна от света на средновековния човек.

26. Проучвания на Източната крепостна стена на Вътрешния град на Преслав (1982-1989). – Във: Преслав. Т. 6. Академично издателство „Проф. Марин Дринов”. С., 2004, 24-40.

В статията са разгледани резултатите от археологическите проучвания на Източната крепостна стена на Вътрешния град на Велики Преслав.

След окончателното разкопаване на проучвания сектор, проучвателят стига до извода, че стената е запазена само в субструкция. От суперструкцията *in situ* са запазени отделни единични каменни блокове от първия ред на градежа. В отделни участъци от трасето на стената са запазени каменни блокове от втория ред на нейния градеж. Зидарията на стената е в *opus quadratum*. Със същия характер е и кръглата ъглова кула.

Разгледани са подробно дебелите стратиграфски напластявания на стената, богатия керамичен материал, както и характера и предназначението на другите находки, представени от занаятчийски инструменти, битови предмети, предмети на въоръжението, коланни апликации и накрайници, метални украси, метални кръстове и др.

В заключение е отбелязано, че проучванията на Източната крепостна стена на Вътрешния град на Велики Преслав в сектора до т.н. „Чупката” (кула № 2), допълват, както познанията ни за характера и периодизацията на крепостното строителство, така и за цялостното развитие на столичния град.

27. Die bulgarischen Kloster (im Mittelalter)-universale Produktionszentren. – Във: Трудове на катедрите по История и Богословие /Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”/. Т. 6. Академично издателство „Проф. Марин Дринов”. С., 2004, 145-150.

Статията е посветена на универсалния характер на българските средновековни манастири. В системата на средновековното структурно многообразие на българското общество, манастирът заема особено място, най-вече със своята специфична организация. В много отношения монашеската институция у нас следва примера на византийските манастири.

След направеният анализ, авторът стига до извода, че твърде рано българските манастири започнали да се превръщат в производствени единици, в които монасите обработвали манастирската земя, изработвали различни предмети на бита, изработвали църковна утвар и одежди, икони, богослужебни книги, свещи, произвеждали тъкани и други изделия, част от които предлагали за продажба и размяна. Така манастирите постепенно се превърнали не само в религиозно-просветителски средища, но и в стопанско-производствени центрове.

28. Занаяти и производства в Плиска и Преслав през IX-X век. – Във: Сборник в чест на 65 – годишнината на проф. д.и.н. Димитър Игнатовски. Шумен, 2005, 24-32.

Изследването е посветено на различните видове занаятчийски производства, които били практикувани във Плиска и Велики Преслав през IX-X век.

В хода на проучването са проследени факторите, които обуславят развитието на занаятчийските производства. Направен е анализ на отделните видове производства, като керамичното, обработката на желязо, различните видове ювелирни техники и прояви на художествени занаяти, свързани с обработката на цветен метал, кост, камък, стъкло и други материали, които наред с утилитарния си характер, са били

предназначени и за задоволяване на естетическите вкусове и потребности на средновековния гражданин.

В заключение авторът стига до извода, че проявите на всички занаятчийски производства, позволили в края на IX и особено през Златния X век, България да достигне в много отношения блестящото великолепие на Византия и да застане между най-издигнатите в културно отношение страни на тогавашна Европа.

29. Наименованията на занаятчийските производства и професии в старобългарския език. – Във: Културните текстове на миналото. Носители, символи и идеи. Текстовете в архитектура и образи. Кн. 4. Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, С., 2005, 140-153 (в съавт. с Н. Николов).

В статията се прави опит на базата на известните старобългарски писменни паметници да се определят наименованията на различните видове занаятчийски производства и професии. За пълнота разглежданата терминология се ексерпира от старобългарски ръкописен изворов материал, от публикувани текстове на епиграфски паметници и от старобългарските речници.

Резултатите от своите изследвания и ексерпираният материал са включени в специално изработен азбучен показалец, който способства за преоделяване на терминологичната пъстрота в съвременната етно-археологическа и историческа литература по отношение на номинацията на вещественния археологически материал.

30. Древнеболгарские ремесленные термины в Пространных житиях святых Кирилла и Мефодия. - Byzantinoslavica, LXIII, 2005, 263-264 (в съавт. с Н. Николов).

В представеното резюме се разглеждат старобългарските занаятчийски термини в пространните жития на светите Кирил и Методий.

Авторите стигат до извода, че както в житията на мъчениците от Супрасълския сборник, така и в Пространните жития на светите Кирил и Методий са открити лексеми, термини, отнасящи се към занаятчийското производство. От направените изследвания е установено, че в преводните жития на мъченици преобладава занаятчийска терминология на суровина, съоръжения и инструменти в качеството на

уреди за измъчване на Христовите люде, т.е. фиксирана е неулитарната употреба на занаятчийската суровина, занаятчийските съоръжения и инструменти.

31. Някои наблюдения върху технологията на старобългарското ковачество. – Във: Историкии. Т. 1. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”. Шумен, 2006, 246-260.

Изследването е посветено на технологията на железни изделия от Плиска и Велики Преслав. Целта на изследването е да се публикуват резултатите, получени в резултат на извършените металографски анализи.

От данните на направените проучвания става ясно, че старобългарските ковачи използвали като суровина основно желязо и стомана. Те прилагали разнообразни технологични операции, като пластична обработка (коване), навъглеродяване (циментация) на повърхностния слой на изделието, заварка между желязо и стомана, пакетна заварка, термично обработване и др. Направените металографски шлифове на железни изделия от IX-X век, показват по категоричен начин голямото структурно разнообразие, което дава основание да се говори за високи технологически познания на старобългарските ковачи.

32. On the spatial model of old capitals Pliska and Veliki Preslav. – Във: Проф. дин Тотю Тотев и столицата Велики Преслав. Издателство „Български писател”. С., 2006, 65-76 .

Статията е посветена на пространствения модел на столичните центрове Плиска и Велики Преслав.

След обстойно изследване на различните видове населени пространства, състоящи се от относително автономни и хомогенни подсистеми, като териториални, икономически, култови, символически и др., авторът стига до заключението, че по своя замисъл и градоустройствена структура, първите българските столични центрове представляват сложни и динамично развиващи се урбанистични модели. Изграждането на селищната система на българската държава с определена градоустройствена система, с вече уседнало население и с наличието на административни структури, е довело до превръщането на Плиска и Велики Преслав във внушителни градски и столични центрове на българското царство.

33. Непубликувани коланни гарнитури от Велики Преслав. – Във: Изследвания по българска средновековна археология (Сборник в чест на проф. Рашо Рашев). Фабер, 2007, 245-259.

Предмет на статията е голяма група коланни гарнитури, постъпили при археологическото проучване на дворното пространство пред двете големи представителни сгради в южната част на Вътрешния град на Велики Преслав. Групата коланни гарнитури включва токи, ремъчни накрайници и коланни приложения.

След направеният стил и типологичен анализ, и приведените коментари, свързани с технологията на изработка, реконструкция и семантика, авторът стига до извода, че изследваните металните гарнитури от Велики Преслав, със своята богата орнаментика, допълват картината за характера и възможностите на старобългарската художествена металопластика през IX-X век.

34. Velký Preslav - Druhé hlavné mesto dunajského Bulharska. – In: Slovensko-slovanské jazykove, literárne a kultúrne vzťahy. (Zborník príspevkov z medzinárodne konferencie 4.-7. októbra 2006). Prešov, 2007, 50-62.

Статията е посветена на Велики Преслав, като втора столица на Дунавска България. Проследени са историческите данни за появата и развитието на града, за неговия столичен период, и Симеоновия златен век. Подробно са представени най-важните археологически резултати, откритите архитектурни паметници и някои от знаковите находки на града през IX-X век, като Преславското златно съкровище. Специално внимание е обърнато на старобългарската, а с това и на старославянската епиграфика, както и на феномена преславска рисувана керамика.

В заключение авторът стига до извода, че системните археологически проучвания, очертават Велики Преслав, като самостоятелен творчески център на старобългарската култура през IX-X век. Подчертава се, че върховете които достигат занаятите, архитектурата, изкуства и писмеността определят всъщност облика и чертите на ранносредновековната българска култура.

35. Старобългарската терминология на занаятчийските постройки, съоръжения и инструменти. – Във Историкии. Т. 2. Университетско издателство „Проф. Марин Дринов”. Шумен, 2007, 691-710.

Изследването е посветено на старобългарската занаятчийската терминология и на занаятчийските постройки, съоръжения и инструменти. Екскерпираният материал е както от класическите старобългарски библейски паметници Зогр, Мар, Ас, Сав, Син, така и от по-късните Чуд, Зах, Григ, Лобк и по-късните кодекси с текстове от Стария Завет, представляващи руски преписи на старобългарски библейски (вкл. паримейни) текстове; материал от псалтирните и апостолските текстове и от среднобългарските Бол, Пог, Христ, Охр, Слеч, Шиш, Струм (Мак). Екскерпираният материал от небиблейските паметници е от Евх, Супр, Шест, Бог, Син Пат, Изб 1073, Гр Наз, Панд Ант, Панд Ник, Златостр, Бес, Кир Йер, Козм Инд, Йо Злат, Йо Злат Ант, Георг Ам, Йо Леств, Ефр Сир, Рим Пат и др.

Като извод от изложения материал и анализа му, авторите с основание изтъкват голямото богатство и разнообразие на занаятчийската терминология на видовете производствени съоръжения и инструментариума, засвидетелствани в редица книжовни паметници (включително в руски преписи на старобългарски паметници).

36. On the crafts in the First Bulgarian Kingdom. – In: Studia Hungaro-Bulgaria. T. I. Szeged-Sumen, 2007, 89-97.

Статията е посветена на занаятите в Първата българска държава. Разгледана е топографията на занаятчийските квартали и на достигналите до нас различни производствени съоръжения.

На базата на анализа на отделните занаятчийски производства и на намерената в тях суровина, инструментариум и готова продукция, авторът оборва наложилото се в науката твърдение за изключителния аграрен характер на големите градски центрове на българското царство. Откритите специализирани занаятчийски квартали, големи производствени комплекси, улици със занаятчийски работилници и специални тържища за размяна на готовата продукция, са неоспоримо доказателство за наличието на високо развити занаятчийски производства, особено в двата столични града на българската държава.

37. Ein Herrenhof des 10.-11. Jahrhunderts in der Äußeren Stadt von Pliska. - In: Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium. Vol. 2. Byzantium, Pliska, and the Balkans. Walter de Gruyter. Berlin. New York, 2007, 383-391.

В статията се публикуват резултатите от археологическите проучвания на откритото в Северозападната част на Външния град на Плиска голямо имение. Обектът е открит чрез методите на аерофоторазузнаването върху невисока тераса между две суходолия известни на местното население като Асар и Дениз дере. При първите археологически проучвания се попада на верижни постройки и други строежи.

На базата на откритите сгради, както и на значителния брой находки, като късове от желязна шлака, крици, битови предмети, елементи от конски амуниции, земеделски и занаятчийски оръдия на труда, предмети на въоръжението, кръстове и др., авторът прави изводи за жилищния и стопанско-производствения характер на открития архитектурен комплекс, датиран в хронологическите граници на X-XI век.

38. Ein Hortfund mit Eisengegenständen aus Pliska und das Problem der frühmittelalterlichen Agrartechnik in Bulgarien. - In: Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium. Vol. 2. Byzantium, Pliska, and the Balkans. Walter de Gruyter. Berlin. New York, 2007, 393-402.

Статията е посветена на една колективна находка от железни предмети открита при проучването на обект № 41 във Външния град на Плиска и проблемът за състоянието на ранносредновековната селскостопанска техника в България.

Направен е анализ на предметите от находката, приведени са аналогии за тяхното разпространение, функционално предназначение, конструктивни особености и терминология. Посочените паралели дават основания находката да бъде датирана в хронологическите граници на X-XI век. Разгледаните земеделски оръдия на труда, предмети на въоръжението и скотовъден инвентар, хвърля нова светлина върху характера, видовото разнообразие и техническите възможности на ранносредновековната селскостопанска техника в България.

39. On the topography of the production structures in the capital centers of the First Bulgarian Kingdom. - In: Studia Hungaro-Bulgarica. T. 2. Sumen-Seged, 2008, 69-79.

Изследването е посветено на една от централните теми в съвременната медиевистика, проблема за развитието на средновековния град. Целта на автора е на базата на археологическите данни да се проследи пространствената локализация и хронологията на производствените структури, като част от цялостното урбанистично изграждане на първите столични центрове Плиска и Велики Преслав.

На базата на обстоен анализ от исторически, археологически, социално-икономически и други фактори, авторът стига до извода, че от съществено значение за градоустройствения облик на българския ранносредновековен град е неговата териториално-пространствена характеристика, която налага своя отпечатък върху всички сфери на неговото създаване и развитие.

40. О некоторых особенностях градоустройства столичных центров Плиска и Великий Преслав. - Във: Проблеми и предизвикателства на археологическите и културно-историческите проучвания. Археология и култура. Т. 1. Университетско издателство „Паисий Хилендарски”. Пловдив, 2008, 195-211.

В изследването са използвани различни по характер изворови материали, водещо място сред които заемат данните на археологическите проучвания.

В резултат на проведените изследвания авторът стига до извода, че в териториално-пространственото изграждане на Плиска и Велики Преслав съществуват редица сходства и приемственост, които налагат своя отпечатък върху всички сфери на обществено-политическия и културен живот. Изграждането и функционирането на двата столични града е било продиктувано от предварително изработен градоустройствен план. Пространствената локализация на дворци, култови и жилищни постройки, крепостно строителство и производствени съоръжения е било съобразено с концептуалния модел на изграждане на двата столични града. В пространствената им близост намира израз идеята за единство между светското и духовното и утвърждаване на могъществото на българската държава, превърнали се в задължителен елемент от урбанистичната структура на столичните центрове.

41. On Some Peculiarities in the Artistic Blacksmith Craft in Pliska and Preslav in 9th-10th Century.- In: Przez granice czasu. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Jerzemu Gąssowskiemu. Acta Arckaeologica Pultuskiensis. Instytut Antropologii I Archeologii Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor. Pułtusk 2008, 455-461.

Статията е посветена на някои проявления на художественото ковачество в Плиска и Велики Преслав през IX-X век. Изследванията са направени на базата на материали постъпили от археологически разкопки и на такива съхранявани в музейните фондове.

На базата на направеният стилев анализ, авторът стига до извода, че много от художествено изработените произведения на ковачеството са подражание на византийски или източни мотиви претворени в духа на българските народни традиции. Българските ковачи не са оставили школи в областта на железобработването, но в годините на мирен съзидателен труд те създали великолепни творби на ковашкия занаят, свидетелстващ за вечния стремеж на средновековния човек към красота.

42. За някои проявления на старобългарските художествени занаяти от Плиска и Велики Преслав. – Във: Европа между средновековието и съвременността. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий”. Велико Търново, 2009, 311-319.

Предмет на изследване са предметите от ковано желязо, постъпили от различни обекти на двата първи столични града на Първото българско царство. Кованото желязо, наред с цветните метали, керамиката, текстила и дървото, заема важно място сред репертоара на старобългарските художествени занаяти.

Направеният стилев анализ, позволява на авторът да достигне до извода, че сложните процеси на формиране на старобългарското изкуство, представлява симбиоза от местни производствени традиции и привнесени художествени вкусове от източни и най-вече от византийски влияния, които създават възможност за изработването на уникални образци от тази производствена дейност. Макар и малко, новопостъпилите материали от Плиска и Велики Преслав позволяват да се очертае една приблизително ярна картина за скромните художествени постижения в областта на ковашкия занаят в първите столици на българската държава през IX-X век.

43. Бронзова везна от Велики Преслав. – Във: Eurika. In honorem Ludmilae Donchevae-Petkovaе. С., 2009, 383-387.

Изследването е посветено на една твърде интересна и рядко срещана бронзова везна, открита при археологическото проучване на дворцовия център на Велики Преслав. Принципното и действие се състои в уравнивяване на неравнораменен лост с помощта на тежести с определена тегловна стойност. В конструктивно отношение везната представлява тип *везне* за проверка на теглото на циркулиращите в ежедневната практика монети.

На базата на направените изследвания и приведени аналогии, авторът отнася по време везната след X век.

44. Керамични съдове от обект № 41 в Плиска. – Във: Eurika. In honorem Ludmilae Donchevae-Petkovaе. С., 2009, 375-383 (в съавт. с К. Консатитинов).

В статията се публикуват керамични съдове от обект № 41, разположен в северозападната част на Външния град на Плиска. Сред възстановените цели съдове преобладават такива, които се отнасят към групата на кухненската керамика – предимно гърнета без дръжки, формувани от фина глина на ръчно или крачно грънчарско колело.

След направеният типологичен анализ и приведените аналогии, авторите стигат до извода, че керамичните съдове от обект № 41 със своите характерни форми, украси и начин на изработване, не се различават съществено от керамичната продукция на другите крайградски имения във Външния град на Плиска. По своите морфологични, технологични и орнаментални белези разгледаните съдове се датират в хронологическите граници от края на IX до началото на XI век.

45. Характер и локализация на производствените структури в първите столични центрове на българската държава Плиска и Велики Преслав. – Във: Пътуванията в Средновековна България. Издателство „Абагар”. Велико Търново, 2009, 373-382.

Интересът към пространствената структура на първите столични центрове на българското царство Плиска и Велики Преслав, се обуславя от обстоятелството, че

през целия период на средновековието, тези градове са били средища на административен, политически, стопански и културен живот.

Локализацията на производствените структури е разгледана в два аспекта – географски и топографски, т.е. с оглед на мястото им в локалните селищни системи. На тази база, авторът прави изводи относно производствената архитектура и нейната теренна планировка, върху които оказват влияние редица фактори като вида на производството, характера на произвежданата продукция, източниците и вида на използвана суровина, състоянието на енергийните източници и други елементи свързани с организирането и осъществяването на производствената дейност.

45. Още по въпроса за характера на крайградските имения в Плиска. – Във: Великотърновският университет „Св. Св. Кирил и Методий” и българската археология. Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий”. Велико Търново, 2010, 449-453.

Предмет на изследване в статията са различни аспекти свързани с характера и развитието на крайградските имения на столичния град Плика.

Направен е анализ на историческите обстоятелствата довели до възникването на тези архитектурни комплекси, които според автора са преди всичко частни или семейни производствени единици със земеделско занаятчийски характер. На тази база се правят изводи за усвояване на териториалното пространство на Плиска, неговото планиране и застрояване, което се характеризира с концентрична подредба, иерархичност, дискретност и сегментарност на селищните и производствени структури. В тази подредба намира отражение архитипът на организацията на обитаемото пространство, а така също и социално-икономическото и политическо устройство на целия регион на Първото българско царство.

46. За една бронзова украса от Велики Преслав. – Във: Оттук започва България (Материали от втората Национална конференция по история, археология и културен туризъм „Пътуване към България” – Шумен 14-16. 05. 2010 година). Университетско издателство „Епископ Константин Преславски”. Шумен, 2011, 414-418.

Статията е посветена на една твърде интересна бронзова украса във вид на медальон с релефен лицев образ, произхождаща от сградите покрай вътрешното лице на Южната крепостна стена на велики Преслав. Върху лицевата страна е представен в релеф, схематично човешко лице показано във фас, което позволява да го отнесем към групата на лицевите образи с изображения на мъжки глави

На базата на направения стилев анализ и приведените многобройни аналогии, авторът стига до извода, че медальона има не само декоративно, но и дълбоко смислово значение. По дата находката се отнася в хронологическите граници на IX-X век и с право се причислява към паметниците на религиозно-митологичния комплекс на прабългарите.

47. За една позлатена апликация с изображение на воин. – Във: Исторически (Научни изследвания в чест на проф. дин Иван Карайотов) Т. 4. Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“. Шумен, 2011, 288-293.

В статията се обнародва позлатена апликация с изображение на воин, намерена в околностите на Разград, предоставена ни за обнародване от частно лице. Централно място в композицията заема тялото на воин, облечен в броня. Около война са разположени очертанията на два кръстни знака от типа на АНХ – най-значимия символ на древните египтяни (известен още като *crux anasata* или *anasate*, т.е. кръст с ръкохватка).

Стиловият анализ на находката и приведените аналогии, води автора до заключението, че макар находката да няма преки аналогии в старобългарската култура, редица нейни морфологични белези свързват изображенията с цяла група близки паметници, в които са изобразени бойни и ловни сцени, хора, животни и символи. Представените в нейният сюжет смесени източни и византийски елементи, трябва с основание да отнесем към културата на българската военна аристокрация от времето на Първото българско царство.

Доц. д-р Стоян Витлянов Стоянов

